

DONGÈNGANÉ WIT KATÈS

Dongèngané wit katès

(Het verhaal van de papjaboom)

verteld door P. Nojodipo

Ketèk karo baya

(Aap en kaaiman)

verteld door H. Ralim

Kantjil karo baya

(Kantjil en krokodil)

verteld door A. Sisal

Instituut voor Taalwetenschap
Paramaribo

Illustraties: Sedy Karijodikromo

Samenstelling en computeradvies: Edward Speyers

**Serie leesboekjes in het Surinaams Javaans
Instituut voor Taalwetenschap (SIL)
Postbus 1919 (Andirastraat no. 54)
Paramaribo-Zuid, Suriname**

© 1994 Instituut voor Taalwetenschap (SIL)

Alle rechten voorbehouden

M

Printed in Suriname

Dongèngané wit katès

Enèng botyah jenengé Sakri. Ing sakwijiné dina Sakri iku klilang-kliling nang kebon, nyawang wit katès sing wis duwur. Sakri kuwi nggumuné ora wis-wis; mauné ora ènèng kok weruh-weruh wis duwuré semono.

Nang ngisor wit katès kono Sakri sawangané atiné bungah mbanget, mergané nang keboné saiki ènèng wité katès. Mbésuk dèkné mesti bakal bisa ngepèk lan mangan wohé. Sakri ora rumangsa nandur kok ngerti-ngerti wis ngadeg semono duwuré. Sakri tenger-tenger nyawang wité katès kuwi karo nggagas: “Gèk kapan wit katès iki lih tukul iya?”

Sawangané
wité katès
kuwi krungu
pikirané
Sakri mau,
kok terus
semaur: “Lo
Sakri, kowé
nggumun
weruh aku
nang kéné!
Pantyèn
bener kowé,
mergané aku
ora kawit

mbyèn nang kéné. Mbyèn-mbyèné panggonanku adoh mbanget, ngliwati alas lan laut. Mulané saiki aku kepéngin ndongèngké lelakonku, dirungoké sing apik!

Mbyèn aku iki wit katès tyilik, selot suwi aku mundak duwur terus metu kembangé, ora let suwi metu wohé. Wohé selot suwi terus malih kuning, nèk keslorotan srengéngé disawang iya nyenengké tenan. Maraké sing nyawang sampèk ngeleg idu. Ing sakwijiné dina ènèng manuk méntyloki aku lan notoli wohku. Aku terus ditotol mlebu nang wetengé manuk kuwi. Aku digawa mabur adoh parané, ngliwati alas gedé lan ngliwati laut gedé.

Ing sakwijiné dina manuké terus méntylok nang wit-witan nang kebon iki. Aku terus dietoké tiba nang lemah kéné. Katik lemahé okèh mèsé lan guri rasané pisan. Dadiné aku bisa tukul menèh. Saiki kowé weruh aku ngadeg seméné duwuré nang kéné lan ora suwi menèh aku bakal ngetoké woh menèh. Nèk aku wis ngetoké woh, mesti kowé bakal bisa ngepèk lan mangan wohku. Iya iku mau Sakri, dongènganku namung semono!”

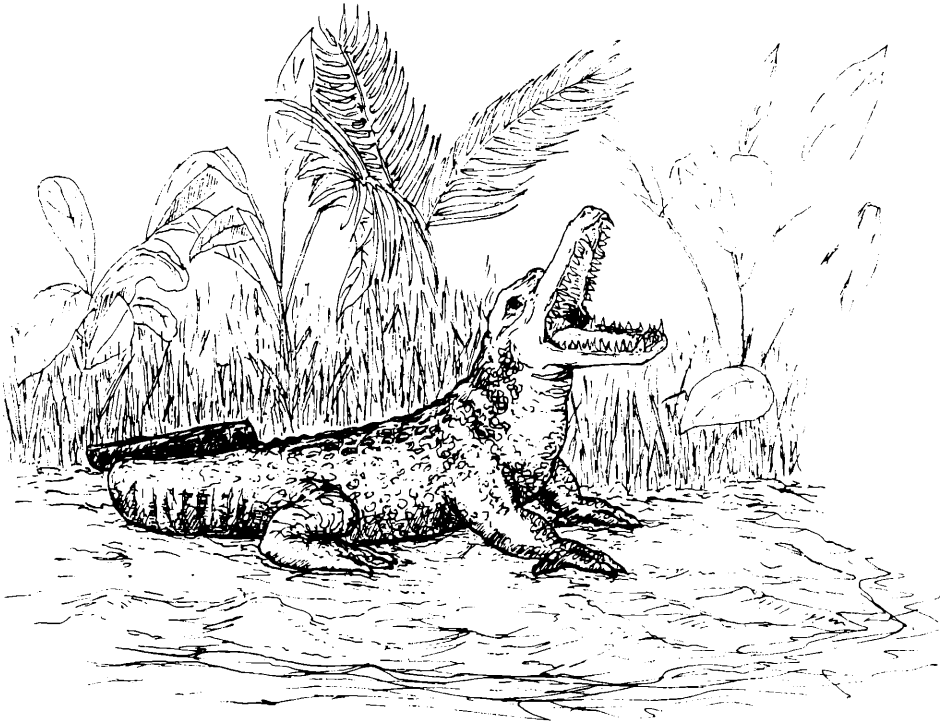

Sakri krungu dongèngané wit katès kuwi mau terus kekel ngguyuné ora wis-wis: “Wit katès kok bisa ndongèng lan nduwé omong apiké kaya ngono!” Sakri terus bungah, mergané saiki nduwé wit katès sing ndang metu wohé. Sakri terus ngomong karo wité katès: “Pantyèn bener kowé Tès, dongènganmu kuwi bener. Kowé mauné adoh mbanget panggonané, nanging kegawa manuk tiba nang kebon kéné terus tukul sampèk semono duwuré. Sakjané aku iki sing kudu mbok guyu, mergané, senajan aku iki wong urip nduwé sikil, aku iki dolané ijik adoh pitiké!”

Ketèk karo baya

Nang wit-witan nang pinggir laut ènèng sakwijné ketèk. Ketèk susah mergané ngelih mbanget. Dèkné wis nggolèk pangan tekan ngendi-ngendi nanging ora bisa nemu apa-apa,

jalaran nang wit-witan kono ora ènèng woh-wohané blas. Ketèk terus mikir karo nyawang ngisor, mbok menawa ènèng woh-wohan sing tiba sangka wit-witan. Nanging kadung Ketèk ndeloké ngisor, dèkné terus weruh Baya. Baya ijik turu nang lendutan. Nèk disawang Baya sing turu kok kepénak tenan. Sangka kadohan kétoké kaya kayu.

Ketèk mbatin: “Baya iku mesti wetengé wareg.”

Baya terus angop sampèk Ketèk kagèt lan mringing kabèh awaké, weruh untuné gedi-gedi lan nggilani mbanget. Ora let suwi Baya terus melèk. Ndilalahé dèkné ndeloké nduwur, terus weruh Ketèk.

Baya terus takon: “Lo, kowé Tèk. Lah kowé kuwi ngapa nang kono?”

Ketèk semaur: “Ya njagong.”

“Lah kowé sawangané kok sedi temen Tèk?”

“Wetengku iki jan ngelih kok Baya. Aku wis tekan ngendi-ngendi nggolèk pangan, nanging ora bisa nemu apa-apa.”

“Kowé gelem tak duduhi wit sing okèh wohé.”

Ketèk terus takon: “Tenan?”

“Iya tenan, katik wohé gembel lan mateng-mateng pisan.”

“Lah wité kuwi nang endi ta Baya?”

“Nang sebelah kana kaé lo.”

“Lo, lah kepriyé aku bisané tekan kana.”

“Ah, nèk bab kuwi aja bingung ta. Nèk kowé kepéngin rana, hayuk tak terké.”

Nanging snajan Baya ngomong ngono, Ketèk ijik aras-arasen, ora pretyaya.

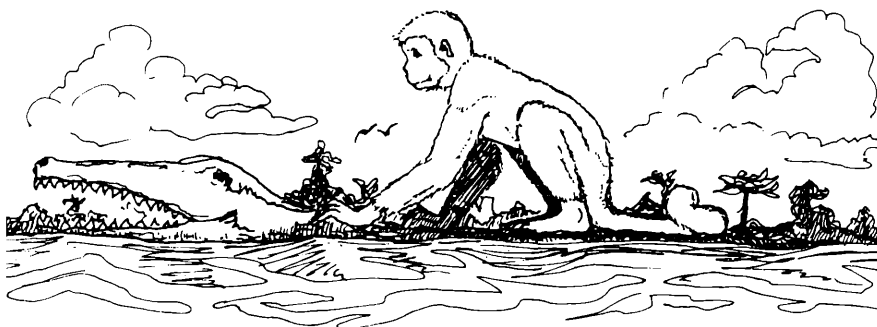
Ketèk terus takon: “Lah semungguné aku gelem mèlu kowé, apa kira-kira aku ora mbok gawa mendelep.”

“Lah kenèng apa kowé kok ngomong ngono, Tèk. Apa ora pretyaya aku!”

“Ora, aku iki sakjané emoh teles, mulané aku takon ndisik.” Baya semaur: “Wis ta, aja wedi. René ndang medun njagong nang gegerku kéné. Aja wedi teles.”

Sakjané Ketèk ya rodok samar. Dèkné sing medun karo mangga-mara. Nanging sangking ngelihé, Ketèk terus njagong nang gegeré baya.

Baya terus nyemplung nang mbanyu.

Ndisik-ndisiké sembarang mlaku apik. Baya sing ngelangi ya alon-alon lan sikilé Ketèk ora teles blas.

Ketèk ngarep-arep bèn ndang tekan nggoné.

Dèkné mbatin: “Lah wis kawit mau kok durung tekan-tekan nggoné ya?”

Dèkné terus takon: “Baya, lah kok durung tekan-tekan ta? Apa ijik adoh?”

Baya terus ngguyu kekel sampèk gegeré obah kabèh.

“Lah kenèng apa kowé kok ngguyu kekel?”

Baya semaur: “Saiki aku tak blaka waé, Tèk. Sakjané ora ènèng wit sing okèh wohé.”

“Dadiné kowé ngapusi aku Baya. Lah saiki aku arep mbok gawa nang endi?”

“Kowé arep tak gawa nang omahku. Bojoku lara nemen. Mau ésuk dèkné bar tak gawa nang dokteran, lan dokteré ngomong nèk namung jangan ati ketèk sing bisa nambani bojoku. Dadiné mengko nèk wis tekan omahku, kowé bakal tak belèh terus atimu tak jangan kanggo bojoku, bèn dèkné bisa waras menèh. Kowé saiki dunung Tèk.”

Ketèk kagèt krungu omongané Baya kaya ngono, sampèk ora bisa ngomong apa-apa.

Dèkné terus mikir: “Aku kudu nggolèk akal, wis garèk matiné saiki.”

Ketèk terus ngomong: “Baya, aku iki kok melas tenan karo bojomu. Sakjané aku kepéngin nulung dèkné, nanging nèk tak pikir, aku ora bisa. Snajana aku mbok belèh, kowé ya ora bakal bisa nulungi bojomu, awit atiku sing mbok butuhké saiki ora tak gawa.”

Baya kagèt, mulané dèkné takon: “Lo, lah kowé iku kok nylenèh temen Tèk. Lah atimu mbok tinggal nang endi?”

Ketèk semaur: “Iku ngéné. Kowé ngerti Baya, mau setengari suwéné wetengku krasa lara mbanget. Jan pating plilit rasané. Aku mikir: kenèng apa aku iki ya? Lah sangking larané, wetengku terus tak bedèl. Aku terus weruh nèk atiku sing reget. Mulané atiku terus tak jikuk, terus tak umbah. Lah saiki atiku ijik tak pépé nang wit kaé mau.” Baya terus nyenèni Ketèk: “Kowé iku jan sembrana mbanget kok Tèk! Sapa sing mépé atiné nang wit! Nèk kabur kepriyé kuwi!”

Ketèk semaur: “Aku iki ya gela mbanget ora bisa nulungi bojomu. Nanging nèk kowé gelem hayuk dijikuk nang nggoné mau.”

“Gelem tenan Tèk! Kowé gelem nulungi bojoku?”

“Gagasanmu kepriyé Baya. Nèk ènèng kantya mbutuhké pitulungun, awaké déwé iki, nèk bisa,

kudu nulungi. Lah kowé kepriyé saiki Baya. Gelem ngeterké aku apa ora?”

Baya semaur: “Ya hayuk.”

Baya sing ngelangi saiki disengkaké sampèk Ketèk teles kabèh awaké. Nanging kanggo Ketèk, snajan klebes awaké, saiki ora dadi sebab. Dèkné tyekelan kentyeng tenan, wedi ketyemplung.

Ora let suwi pada tekan nggoné. Ketèk terus mentyolot nang daratan terus mènèk nang wité. Baya saiki nang ngisor ngentèni Ketèk.

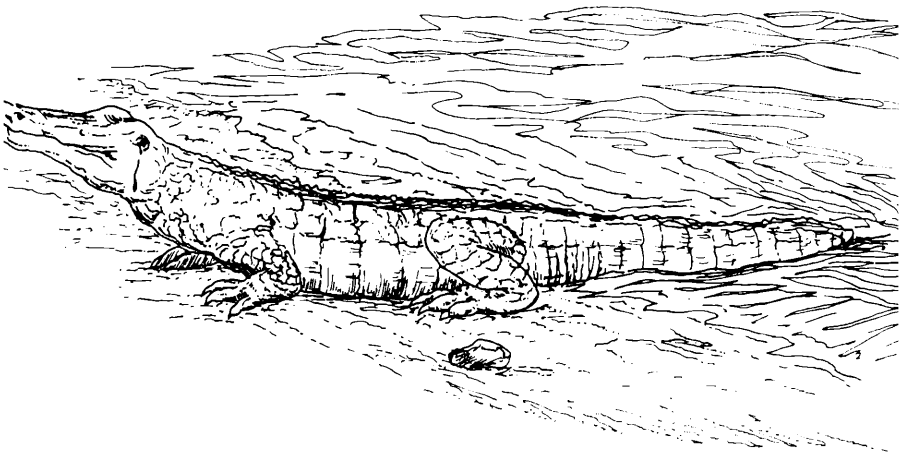
Baya ngentèni suwi mbanget, nanging Ketèk ora teka-teka.

Baya terus tyeluk-tyeluk: “Ndang gelis ta Tèk! Kok suwi temen ta. Apa atimu sida kabur?”

Ketèk terus semaur: “Lah kabur nang endi. Atiku ya nang njeruné awakku. Kowé pantyèn goblog mbanget kok Baya. Apa tau krungu ènèng kéwan mépé atiné. Kana nggolèk Ketèk liyané sing goblog menawa bojomu ijik bisa mari!”

Ketèk terus lunga. Baya ya jèngkèl ya nlangsa. Jèngkèl mikirké goblogé lan nlangsa mikirké bojoné sing lara.

Kantuil karo baya

Kantuil kuwi sakwijiné kéwan sing tyilik awaké, nanging pinter mbanget akalé.

Ing sakwijiné dina Kantuil matèni Matyan, dongé Matyan ketyepit nang rongé Kantuil. Matyan dijaja karo kayu lintyip. Nanging sakbaré kuwi Kantuil malih bingung, mergané saiki ora nduwé omah, jalaran Matyan mati nang rongé kono. Karo menèh Kantuil wedi karo anak-anakané Matyan. Menawa waé pada ngerti nèk Kantuil sing matèni bapaké. Mesti nang endi waé Kantuil bakal digolèki. Kantuil jan susah tenan. Katik terus udan deres pisan. Kantuil terus moyang-mayeng, ora nggenah parané. Suwi-suwi Kantuil terus tekan pinggir laut.

Dèkné terus nyemplungké sikilé sing ngarep nang mbanyu arep wisuh. Ngerti-ngerti Kantuil krasa

nèk sikilé dèkné kabèh loro dityekeli kentyeng karo Baya.

Kantiyil ngerti saiki dèkné ora bisa utyul, mulané terus nggolèk akal. Kantiyil terus anteng, ora obah blas. Ora let suwi Baya terus metungul karo ngomong: “Wis bar kowé saiki Tyil. Kok ndilalah temen kowé teka wayahé aku ngelih. Wis telung dina aku ora nemu pangan apa-apa!”

Saiki Baya lih nyekeli sikilé Kantiyil moro kentyeng. Kantiyil terus semaur karo ngempet larané sikilé: “Kowé ngomong apa kuwi Baya? Kowé arep mangan aku?”

“Lah kok ora? Wetengku ngelih tenan kok!”

Kantiyil terus étok-étoké ora krasa apa-apa karo ngomong: “Nèk kowé arep mangan aku iya kowé kudu nyekel aku ndisik ta!”

“Lah apa kowé ora krasa nèk sikilmu kabèh loro wis tak tyekeli kentyeng?”

“Sikilku ? Kowé kuwi jan goblok tenan kok Baya. Lah wong oyoté wit ngono kok omongé sikilku. Nèk arep mbok pangan iya kono, nanging aku arep lunga. Wegah nyawang wong gobloké kaya ngono!”

Baya ndarani nyekel oyot tenan, mulané terus dityulké, jawané arep ngranggèh sikilé Kantiyil.

Nanging kadung Kantiyil krasa nèk sikilé wis utyul, dèkné terus mblayu lunga sakinter-interé.

Baya weruh nèk dèkné diapusi karo Kantiyil, jèngkélé éram-éram, sampèk ngétoké untuné kabèh

sing lintyip-lintyip. Inter ora inter Baya arep nyekel Kantuil. Baya terus njaluk tulung karo kantya-kantyané kabèh 'kon ngréwangi. Nèk okèh kantyané mesti Kantuil bisa kenèng.

Ing sakwijiné dina, dongé panas banter, Kantuil ngantuk. Dèkné terus ngglétak nang watu. Watuné kuwi nang tengah kriki sing tyetèk banyuné.

Ora let suwi Kantuil terus keturon. Ndilalahé terus udan deres, nanging sangking jeruné lih turu, Kantuil ora krasa blas.

Udané jan deres tenan, sampèk watuné sing dituroṅi Kantuil mèh kelep. Kadung wis terang Kantuil terus tangi. Kagèté éram-éram weruh banyuné saiki duwur mbanget. Nanging ora namung kuwi waé sing maraké kagèt; Kantuil weruh nèk

dèkné ora ijèn nang kriki kono, nanging ènèng baya pirang-pirang pada ngupengi dèkné.

Kantuil mikir: “Saiki wis bar aku iki!”

Baya sing mauné diapusi karo Kantuil terus ngomong: “Saiki kowé wis kenèng tenan Tyil. Kowé wis ora bisa lunga nang endi-endi!”

Kantuil terus semaur: “Aku iya ora mikir arep mblayu lunga apa kepriyé! Menawa waé pantyèn wis pestiku aku kudu dipangan baya, iya kepriyé menèh, mosok bodo kowé kono saiki!”

Kabèh terus amleng. Kantuil terus takon karo Baya: “Lah kowé kok nggawa kantya semono okèhé? Apa perluné?”

“Kantya-kantyaiku iki tak kumpulké arep tak jak mangan bebarengan!”

“Ora apik iku Baya, iku mengko wis genah maraké gègèran. Ora apik nèk kowé mengko pada tukaran rebutan aku. Aku luwung dipangan kowé

déwé waé! Kana kantya-kantamu pada dikongkon lunga waé!”

“Ora, ora bisa kuwi! Aku déwé sing nglumpuké kantya-kantaku kuwi kok, mosok saiki kadung wis wayahé mangan tak kongkon lunga? Ora, omongmu kuwi wis ora kenèng tak pretyaya blas!”

“Iya wis kana, nèk kowé ora gelem nggugu aku iya wis, mosok bodo kowé! Lah kowé lih arep ngedum aku kepriyé? Kowé mesti mbutuhké timbangan ta, dadiné sing ngedum bisa presis.”

“Hmmm, sawangané kowé kok bener kuwi Tyil! Aku mala ora mikirké bab kuwi blas!”

“Mengko nèk sing ngedum ora presis ndak maraké tukaran lan entèk-entèké kowé mengko pada gelut rebutan aku!”

“Kowé bener Tyil! Enaké kepriyé iya? O, aku ngerti! Enaké ngéné waé. Kowé déwé sing ngedum Tyil, dadiné nèk ènèng klèruné kantya-kantaku ora bisa nyalahké aku.

Kowé gelem apa ora Tyil?”

“Ora ah Baya! Kantya-kantamu apa pada trima nèk aku déwé sing mbagèh-mbagèhi?”

“Iya, wis apik. Kabèh trima!”

Baya-baya liyané kabèh pada mantuk. Kabèh akur.

“Nèk kowé kabèh pada akur, aku iya gelem. Nanging kowé kabèh kudu manut apa omongku. Gelem apa ora?”

Bayané kabèh pada mantuk.

“Sakinter-interku kabèh bakal tak edumi sing presis. Nèk saiki kowé pada antri jèjèr-jèjèr moro gampang kanggo aku!”

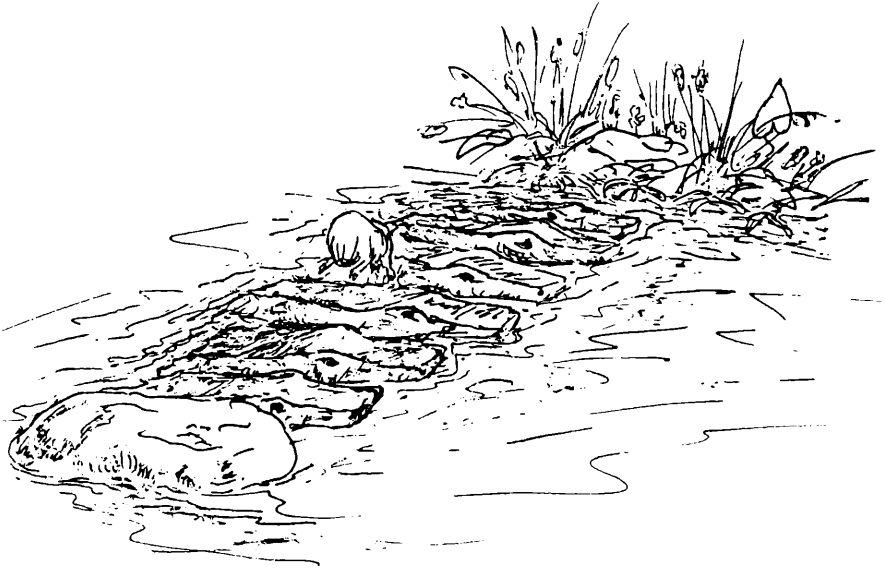

Bayané kabèh terus pada antri jèjèr-jèjèr. Kantuil saiki terus mentyolot sangka watuné terus ngadeg nang gegeré baya sing nomer siji karo ngomong: “Kowé tak bagèhi ndasku!” Bar kuwi Kantuil terus mentyolot nang gegeré sing nomer loro karo ngomong: “Kowé éntuk guluku!”

Terus sing nomer telu: “Kowé éntuk sikilku tengen sing ngarep!”

Sing nomer papat: “Kowé éntuk sikilku kiwa sing ngarep!”

Kadung wis tekan nggoné baya sing kèri déwé Kantuil ngomong: “Kowé tak bagèhi

ayang-ayangku!” terus mentyolot mblayu bablas nang alas. Bayané ngawa kabèh.

